

УДК 821.163.41.09:001
<https://doi.org/10.18485/godisnjak.2017.12.6>

Снежана Д. Самарџија*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 6. 10. 2017.
Прихваћен: 23. 10. 2017.

БЕЛЕШКА УЗ ЈЕДНУ СТАРУ ИСТОРИЈУ КЊИЖЕВНОСТИ „УСМЕНОГА ПОСТАЊА”

У спомен на предавања
проф. др Радмиле Маринковић
о (по)етици професорског позива

Професор Радмила Маринковић је током 1979/1980. школске године осмислила курс из предмета Уже струке на постдипломским студијама тадашње Катедре за југословенске књижевности Филолошког факултета у Београду. Невеликој групи студената, заинтересованих за различите литерарне периоде, професор Радмила Маринковић је представила најзначајније историје српске књижевности, које су настајале на јужнословенским просторима од краја 19. до половине 20. века. Као и обично, тешко је било повезати веома различита интересовања постдипломаца на смеру Наука о књижевности. Ипак, овакав избор примарне литературе у оквиру програма *Историје науке о српској књижевности* омогућио је детаљније сагледавање почетака и токова научник приступа усменој и писаној уметности речи, свим епохама и стилским формацијама. Излажући током првог семестра на часовима предавања како су историчари књижевности представљали стваралаштво српског средњег века, професор Радмила Маринковић је, уверљиво и суптилно, указала и на низ појединости, битних за свако научно истраживање. Систематично, потпуно и непосредно познавање грађе, уже и шире литературе подразумевало је прецизност података и објективност интерпретације. Истовремено, без било каквих коментара, таквим приступом је професор Радмила Маринковић генерацији постдипломаца јасно ставила до знања да напредак науке и озбиљно изучавање националне културе захтевају потпуну посвећеност и детаљно познавање претходних

* markosoft91@gmail.com

истраживања. До што потпунијег сагледавања одређеног књижевног феномена не може се стићи ни брзо, ни лако. А, при том, књижевноисторијска штива из прошлих векова, на први поглед, нуде мање изазова од савремених метода и теоријских испитивања литерарног стваралаштва. Потврдило се и на овим постдипломским предавањима да је у науци немогуће механички раздвојити теоријске и књижевноисторијске приступе уметничком делу. И, ма како то парадоксално изгледало, у оквирима националне науке нужно је сагледати и резултате најзначајнијих претходника, али и истраживања њихових „сапутника”. Овај мали прилог посвећен је управо једном таквом делу из богате библиографије књижевних историја о којима је предавала и професорка Радмила Маринковић.

Кључне речи: историје српске књижевности, Андра Гавриловић, усмено стваралаштво, класификација епске поезије, терминологија.

С почетка 19. века, када се зачињу и књижевне историографије, аутори таквих дела нису представљали и народну књижевност¹. С друге стране, Јован Бошковић је 1853. превео књигу Људевита Штура, посвећену словенским народним песмама и причама.² Али, тек када су Стојан Новаковић (Новаковић 1867; 1871) и Ватрослав Јагић (Јагић 1868) саставили прве, изузетно значајније синтезе о путевима националних књижевности, одељци њихових историја били су посвећени и усменом стваралаштву. То је свакако показало и став научних ауторитета према усменој уметности речи и место које том сегменту традиције с правом припада у токовима националне културе и науке. Истовремено, Новаковићев и Јагићев приступ додатно су подстицали истраживања савременика и следбеника. Континуирано се потврдила потреба за књижевноисторијским систематизацијама националне литературе, која је и сама била схватана на више начина. Те су књиге такође откривале и веома различите намере аутора, било да су историје, приручнике и прегледе књижевности састављали за потребе школских програма или као научне синтезе. Но, чак и независно од примарне намене таквих дела, намењених разноликој публици, највише простора у осврту на усмено стваралаштво припадало је епским народним песама.

¹ *Памятник мужемъ у славно-сербскомъ книжеству славнымъ, въ жертву признателности и благодаренія* Лазаремъ Бончем. *Перва часть*. Пешта, 1815; P. J. Schafarik, *Gesichte der slawischen Sprache und Literatur*. Ofen, 1826; Јован Суботић, *Цвѣтникъ србске словесности, читанка за выше гимназѣ у Аустрији, I-II*, Беч, 1853; P. J. Šafarik, *Gesichte der südslawischen Literatur, I-III*. Prag. 1864–1865; А. Н. Пыпинъ – В. Д. Спасовичъ, *История славянскихъ литературы*. С. Петербург, 1865, 1879.²

² Људевита Штура књига о народним песамама и приповедкама славенскимъ са чешкога превео Јованъ Бошковић, Нови Сад, 1857.

Чврсте темеље научног истраживања усмене епике поставили су, поред Стојана Новаковића и Ватрослава Јагића, Иларион Руварац, Валтазар Богишић, Томислав-Томо Маретић.³ Уз сагледавање динамичних односа историје и поезије, представљени су поједини тематски кругови (о Косову, Марку, Бранковићима), систематизована је хронологија помена и записа, док је из старих рукописа штампан део грађе бугарштица и десетерачких песама из Приморја.⁴ И инострани научници бавили су се изучавањем бугарштица и антологијским корпусом из Вукових збирки, док је српска баштина нашла пут и до компаративних студија о епском песништву.⁵

Након те прве научне епохе с краја 19. века, у којој су омеђени доминантни правци истраживања епског песништва и народне књижевности, уследили су и први покушаји систематизације резултата. То долази до изражаја нарочито у *Прегледу српске књижевности* Павла Поповића, чија су поједина издања садржала и библиографију студија, огледа и радова о

³ Маретићеве радови, заправо, спајају две научне генерације и два века. Док је његова велика расправа *Kosovski junaci i događaji u našoj narodnoj epici* објављена 1889. у тематском броју Rada JAZU (књ. 26), почетком 20. века су као прилози исте научне публикације штампани *Metrika naših narodnih pjesama* (Rad JAZU, 67–68: 1–118; 78–200) и *Naša narodna epika* (Rad JAZU, 1909), а две године пре Маретићеве смрти и оглед *Metrika muslimanske narodne epike* (Rad JAZU, 1936).

⁴ По интересовањима, али не и по приступу овим научним ауторитетима се придружује Натко Нодило, који је од 1885. до 1890. на основу народних песама и приповедака склапао мозаик *Religije Srba i Hrvata, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnoga* (Rad JAZU, 77–86, 89, 91–94, 99–102). Додуше, и Јагић и посебно Руварац (Сувајић 2007) анализирали су поједине мотиве и моделе откривајући архаичну подлогу традиције. Али, њихов филолошки, критичко-историјски метод и позитивистичко сагледавање чињеница битно се разликују од Нодилових тумачења „митичких” упоришта у готово сваком детаљу народних умотворина. Из друге половине 19. века су и радови класичног филолога Луке Зиме, који се бавио проучавањем метрике (*Nacrt naše metrike obzirom na stihove drugih naroda osobito Slavena*, Rad JAZU, 1879. i 1888) и описом стила усменог стваралаштва (*Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom*, 1880/1988).

⁵ После првог одушевљења Копитара, Грима, Гетеа, Мицкјевича и превода чувене ТАЛФИЈ, најзначајнији представници европских научних центара такође су се заинтересовали за старе и Вукове записе. Посебно се тим питањима бавио Франц Миклошић, један од најугледнијих књижевних историчара и професор славистике у Бечу (*Die serbische Epik*, 1863; *Die Volksepik der Kroaten*, 1870; *Die Darstellung im slavischen Volksepos*, 1890). Његовом је заслугом допуњена историја бележења народне поезије, јер је у рукописној заоставштини Петра Зрињског пронашао бугарштицу о Свилојевићу (Pešić – Milošević-Đorđević 1984: 158). Текст, чији је изворни запис изгубио, штампао је 1851. као прозну парафразу у зборнику *Slavishe Bibliothek*, а затим 1870, међу осталим бугарштицама које је одредио као део хрватске традиције (Bošković-Stulli 1975: 35–36). Његовом критеријуму при класификацији оштро и аргументовано су се супротставили Јагић, Новаковић и Богишић. Од страних научника и књижевника из овог периода свакако треба споменути Николу Томазеа (Drdarski 1989), компаративно разматрање словенских традиција у монографији Михајла Халанског (Южно-славнскія сказанія о Кралевичѣ Маркѣ въ связи с произведеніями русскаго былевого эпоса. Варшава, 1893-1895), приступе Асмуса Серенсена (Клеут 2002) и др.

различитим питањима из ове научне области. Као професор београдског Филозофског факултета, Поповић је предавао стару – средњовековну, народну и дубровачку књижевност, а те три целине је обухватио и својим *Прегледом*. Од 1909. када је први пут штампана, до најновијег објављивања у склопу *Сабраних дела Павла Поповића*, ова књига је пресудно усмеравала приступе усменом стваралаштву. Тај део националне културе представљао се дуги низ деценија кроз парафразе Поповићевог приручника, поготово када су се састављале историје књижевности и школски уџбеници.

Три године након Поповићевог *Прегледа* другачији покушај систематизације народне књижевности саставио је Андра Гавриловић, ослањајући се и на део својих претходних студија. Рођен у Свилајнцу 11. 7. 1864, Гавриловић је основну школу похађао у Жабарима (код Пожаревца), а гимназију у Чачку, Београду и Крагујевцу, где је 1883. матурирао. Тада се и огласио књижевним радовима, најпре поезијом, међу прилозима листова *Српске илустроване новине* и *Задруга*, а писао је и романе и приповетке. Дипломирао је 1887. на Филозофском факултету у Београду. Као професор је радио у Нишу и Београду. Током 1914. био је члан владиних мисија (Беч, Војводина, Дубровник). Пошто је са српском војском прешао преко Албаније, поверене су му мисије у Паризу и Монте Карлу. Током 1920. одржао је у Француској низ предавања о културној историји Срба. Умро је у Београду 24. 3. 1929. (Džonić 1986: 324).

Андра Гавриловић се бавио писцима и културно-историјским појавама 19. века⁶, а саставио је и неколико књижевноисторијских синтеза.⁷

⁶ Студије из историје књижевности: Ка биографији Петра Петровића Његоша, *Годишњица Николе Чутића*, 1899/XIX; Шумадинка. Културно-историјска слика, *Годишњица Николе Чутића*, 1899/XIX; Прилог за биографију Лукијана Мушицког, *Бранково коло*, 1900/43; Нештампана песма Петра Петровића Његоша, *Коло*, 1901/8; Првенчад Ђуре Јакшића, *Коло*, 1902/IV; Сима Милутиновић према илирству, *Годишњи извештај гимназије Вук Караџић*, 1902; Прилошки о Ђури Јакшићу, *Бранково коло*, 1903/47–49; Девет прилога историји српске књижевности у 19. веку (Јован Стерија Поповић); *Слово о полку Игорове* у српској књижевности), *Годишњица Николе Чутића*, 1905/XXV; Одједи Шилерова *Звона* у српској уметничкој поезији, *Годишњица Николе Чутића*, 1906/ XXV; За биографију Јоксима Новића Оточанина, *Бранково коло*, 1907/13; Неколике новине о Лукијану Мушицком. Прилог српској књижевној историји 19. века, *Споменик СКА*, 1910/XLIX; Владика Раде, његова поезија и путовања тридесетих година, *Годишњица Николе Чутића*, 1914/XXXIII; Беч као заштитник М. Светића и почетак рада Ђ. Даничића, *Годишњица Николе Чутића*, 1914/ XXXIII; Копитарева промеморија о Вуку. Из Бечке цензорне архиве, *Гласник Професорског друштва*, 1922, II: 479–486 итд. Такође је писао о засебним истраживачким областима: *Наша деџа књижевност*, Београд, 1905; *Наша беседничка књижевност*, Београд, 1906; *Наша сатирична књижевност*, Београд 1906; *За историју српскога сликарства*, Београд, 1911.

⁷ *Историја српске и хрватске књижевности народнога језика, с поговором о будућности књижевне заједнице*, 1–3, Београд, 1910–1927; *Историја српске и хрватске књижевности словенско-народнога језика с уводом о почетку словенске писмености*, Београд, 1910; *Исто-*

Добар део радова посветио је појединим темама из српске народне књижевности⁸, а таква интересовања потврђује и његов јединствени покушај састављања *Историје српске и хрватске књижевности усменога постања*. Књигу је 1912. објавила чувена београдска књижара Геце Кона, а штампање је, како се наводи у поднаслову, помогла Књижевна задужбина Илије И. Коларца.

Мада је Гавриловић насловом обухватио целокупно народно стваралаштво, посебно се бавио епском поезијом, што истиче и у кратком предговору, заједно са намером да његова књига буде „информативне природе”. Одређујући појам књижевности „усменога постања” или „усмену књижевност”, Гавриловић се осврће и на мањкавости других назива, међу којима још наводи одреднице „народна књижевност” и „народне умотворине”. Целокупну усмену књижевност дели на поезију (песме и приповетке) и дидактичне облике (пословице, загонетке и питалице).

Варирајући романтичарска уверења о поезији која испољава „особине душе народне”, Гавриловић напомиње како је песма ипак морала „понићи у души једнога човека из народа” (7), мада се не осврће посебно на репертоаре Вукових певача. У овим уводним одељцима споменуће књигу Људевита Штура и изучавања Ватрослава Јагића, уз кратак (непотпун) пресек кроз најстарије помене о животу народне поезије. Гавриловић спомиње: *Летопис попа Дукљанина*, фрагменте из Доментијановог и Теодосијевог житија Светог Саве, сведочанства Нићифора Грегораса и „Ђурђа” Шижгорића, путописе Бенедикта Курипеша, Антуна Вранчића, Стефана Герлаха и Бузбека. Додаје штуре осврте на пољске споменике и Крижанићеве успомене. Најстарије записе народних песама представиће

рија српске и хрватске књижевности усменога постања, Београд, 1912; *Историја српске и хрватске књижевности покрајинско-народног језика*, Београд, 1913. Приредио је веома различита дела, обухватајући најшире историју културе свога народа: *Споменица о преносу праха Вука Стеф. Караџића из Беча у Београд 1897*, Београд, 1898; *Знаменити Срби XIX века*, Загреб, 1901, 1903, 1904; *Седамдесет анегдота из живота српских књижевника*, Београд, 1911; *Двадесет српских народних приповедака*, Ниш, 1906, Београд, 1925.²

⁸ Најмлађи круг народних песама, *Годишњица Николе Чутића*, 1893, XXIII: 95–136; Белешке о варијантама српских народних песама, *Годишњица Николе Чутића*, 1898, XVIII: 233–293; Трагови народног певања у XVII веку, *Глас СКА*, 1899, LV/36: 93–108; Прилог проучавању српске народне поезије, *Годишњица Николе Чутића*, 1899, XIX: 116–132; Први почеци скупљања српских народних песама, *Бранково коло*, 1900, VI, 727–729; Историјска сећања у неким песмама о Краљевићу Марку, *Глас СКА*, 1900, LVIII/37: 115–141; Prvo istorisko doba narodne poezije, *Rad JAZU*, 1903, CLIII: 209–226; Српска народна лирика, *Годишњица Николе Чутића*, 1907, XXVI: 196–221; Песма о боју на Куновици, *Глас СКА*, 1908, LXXVI/46: 63–68; Ситнији прилози испитивању српске народне поезије, *Годишњица Николе Чутића*, 1910, XXIX: 150–182; Српске приче о Фаусту, *Гласник Професорског друштва*, 1923, III: 258–165; Неостварено издање Вукових пословица, *Гласник Професорског друштва*, 1923, III: 119–123.

нешто детаљније кроз наредна поглавља *Историје*. Сажет одељак посветио је испитивањима народних песама, пружајући основна обавештења о тумачењима порекла мотива. Наведене су Гримова „митофилска школа”, Бенфејева „школа историјске позајмице и „антрополошка или етнолошка школа”, чије заговорнике не спомиње (11–12). Покушавајући да нађе неку врсту златне средине у синтези ових приступа, Гавриловић открива сопствена полазишта, напомињући да ће „историјском изучавању српских народних песама” придружити „естетичка и етичка гледишта” (12).

Указујући на лирику и епику као две „гране” народне поезије, Андра Гавриловић разликује и епско-лирско певање. Међутим, ове термине не примењује да би представио поетичке и жанровске особености, већ их разматра као етапе током генезе истог песничког феномена. По његовом мишљењу постоје три „врсте”, различите старине: ритуалне или обредне и обичајне песме; историјска сећања и морално побожне песме. Заправо, основна тешкоћа у праћењу свих Гавриловићевих класификација проиилази из његових настојања да (недефинисане) категорије усмене врсте или одређене процесе из фонда традиције предочи као развојне етапе усменог песništва и „традиционалне књижевности”.

Целокупну усмену епику Гавриловић је поделио на две „врсте”: 1) песме испеване по „старим мотивима, и то је поновно певање народно”; 2) „песме које су већ по првом постанку своје епскога карактера, и то је непосредно или ново певање”. „Поновно” певање такође дели на два „раздела” – „историјске садржине” и „библијско-легендарне” песме (35–32)⁹. Губећи се и сам у примени ове класификације и уз повремено позивање на научне резултате претходника, Гавриловић представља најпре поједине мотиве и ликове. Мале целине указују и на ауторова интересовања, као и на засебне студије које је посветио Владимиру и Косари, опевању Растковог одласка у манастир, ликовима бана Милутина и Дуке Херцеговца, цара Душана, војводе Пријезде, Старине Новака и кнеза Богосава. Мали одељак овог поглавља представља „историјске личности” махом из круга песама о последњим Бранковићима, а говори и о Сибињанин Јанку, Секули и Херцегу Стјепану. Посебно издваја део тематског круга о Марку Краљевићу, наводећи нека тумачења његове популарности, поједине варијанте и Маркове ривале (*Урош и Мрњавчевићи*, Вукашинова смрт, Марко и Мина, Вуча Џенерал, Филип Мацарин, Муса Кесеџија, Ђемо Брђанин, Маркова смрт). По сличном принципу разматра и песме о Косову: *Цар Лазар и царица Милица*, Југ и Југовићи, Један мотив (тј.

⁹ Бројеви у заградама односе се на наведено издање Гавриловићеве *Историје*.

Миличино одвраћање браће од боја), Задоцнели витез, *Косовка девојка*, *Смрт мајке Југовића*, женидба Лазарева.

Међутим, бројне песме о Марку, првенствено из Вукове збирке, представио је Гавриловић као примере „новог” певања или „нових мотива с познатим именима”. Ту су се такође нашле песме о Косову: *Бановић Страхиња*, *Пропаст царства српскога*, свађа Лазаревих кћери, обретенције главе Лазарева, Косовски бој по народној традицији, песничка биографија Милошева, историја о Косову и деоба косовских песама (песме о ономе што Косову претходи, непосредно уочи боја, последице боја). Међу обраде које нове мотиве повезују са „познатим” именима Гавриловић је укључио песме о Светом Сави, находу Момиру, Милицы и змају од Јастребца, о рођењу Сибињанин Јанка и зидању Скадра.

Више мотива и кругова наведено је у склопу одељка *Нови мотиви с новим именима*. Поред песама о браћи Јакшић, Змај Огњеном Вуку и Црнојевићима, Гавриловић ту убраја песме о ускоцима, о хајдуцима, „неке посебне песме” (Дојчин, Иво и Марица, о женидби Јове Будимлије, Златији старца Ћеивана, о девојци и два момка, Хасанагиници, Милошу у Латинима, Маргити и Рајку војводи) и варирање мотива Леноре. Следе песме „о устанку за ослобођење”, односно опевање Првог и Другог српског устанка. Већина песама припада Вишњићевом репертоару, посебно су представљене. Нарочито су занимљива два завршна одељка, као осврт на „старе, одомаћене мотиве” у овим песмама, као и наговештај процеса апсорбовања „старијих” догађаја при стилизацији епских подвига „млађих” историјских личности.

Говорећи о „историјском испитивању” Гавриловић укратко прелази преко миграционе теорије, напомињући да су обраде мотива, преузетих од других, сличне „по духу” осталим народним песмама (183). Указује такође на несигурност хронологије у епском приказивању „једног предмета”, на варијантност и основне недоумице при истраживањима бугарштица. Знатно више простора поклања „речима и наравима”, односно детаљима какви су градови Леђан, Јанок, Костур; предметима попут коласте аздије и сабље јунака. Тумачи одређење Бога у Вишњићевој песми о Марковој смрти, бави се типским именима и сталним „изразима” (књиге староставне, чарне очи, по греху родитељ, сузе јуначких коња и сл) и „стајаћим” бројевима.

Завршна „естетичка испитивања” обухватају елементарне податке о метрици и прилагођавању израза структури стиха, а затим Гавриловић набраја стилска средства (почеци, епитети, примери палилогије, поређења, завршеци). Напомиње како је „слик” веома редак, тј. „њега управо и нема”, а ако се и нађе чешћи су примери риме у средини и на крају стиха, док је строфа „у народној епској песми готово сасвим непозната” (198–199).

Лирској народној поезији Гавриловић је посветио тек неколико страница. Указао је на старину песничких врста (181), поједина метричка и стилска обележја (199–203). При осврту на приповетке (206–210), Андра Гавриловић наводи Вуково разликовање „мушких” и „женских” прича. Ослања се на Јагићеве ставове, а спомиње и Креков приступ. Враћајући се поново теоријама о пореклу мотива, примећује како су се управо захваљујући проучавању приповедака зачела и компаративна истраживања фолклора. Ипак, Гавриловићева подела приповедака није ништа мање конфузна од деобе епског песништва. Уз каталог наслова најпознатијих прича¹⁰, ове странице *Историје* представљају неку врсту сведене парфраза одељака из *Прегледа* Павла Поповића.

Иако је одабран неприкладан термин, Гавриловићево издвајање „дидактике” је први покушај указивања на особености кратких говорних облика. Мада ни њима није посветио велику пажњу (211–225), ипак је сваку врсту засебно представио. Покушао је, при том, да у сваком појединачном корпусу укаже на изворе и издвоји различито засновану типологију (нпр. пословице и загонетке „у ужем” и „ширем” смислу, питалице блиске загонетању и оне које имају „задаћу” пословице).

Гавриловићеву *Историју српске и хрватске књижевности усмене постања* је одмах строго оценио В. Ћоровић. Замерао је аутору несолидност, ненаучност, некритичан приступ старини народне поезије, површан увид у теорије о пореклу народних песама и прича, сужавање естетских вредности до набрајања стилских фигура итд. Мада се Ћоровић није слагао ни са појединим закључцима Томе Маретића (Ћоровић 1908), ипак је дао предност Маретићевој књизи и Поповићевом *Прегледу*, осуђујући Гавриловићеву класификацију и приступе народној поезији (Ћоровић 1912: 437–544). Тешко је оспорити и Ћоровићеве замерке које се односе на Гавриловићеве „етапе” развоја усмене епике и најстаријих периода песништва (праве лирике нема, најстарије су мешовите лирско-епске форме, елегијске реминисценције и поетички рудименти, из којих се зачиње и епика).

¹⁰ Поред збирке анегдота, Гавриловић је објавио и једну антологију народних прича, *Двадесет српских народних приповедака*, Ниш, 1906, Београд, 1925.² Осим неутралних бележака о новим издањима, књигу је благонаклоно представио Јаша Продановић и том је приликом похвалио настојања антологичара да сваки текст пропрати коментаром. Насупрот томе, у *Српском књижевном гласнику* појавио се негативно интониран приказ анонимног критичара (1906, XVII/5: 379–381). Оправдане примедбе обухватиле су начин приређивања текстова, ненаучне коментаре, непознавање извора, паралела и научне литературе. Мада је издање било намењено најширој публици, замеркама се може придружити и проблематична класификација (гатке; побожно-моралне; шаљиве; басне).

Радови Андре Гавриловића о народној књижевности су суштински противречни, делимично веома модерни, а по много чему и превазиђени, још за време када су писани. Пресудни при изрицању опште оцене овог сегмента Гавриловићевог опуса били су површни закључци и „ре-конструкције” без научне заснованости и добрих аргумената. То су му, поред Ђоровића, а поводом појединих студија, замерали Јован Томић (Томић 1907) и Бранко Дрекслер Водник, који је саставио другачије конципиран књижевноисторијски преглед хрватске литературе (Vodnik 1913). Критике су се, с правом, односиле и на наивно успостављену генезу песништва и на помно „откривање” историјске подлоге ликова (Тема Брђанина, Мине од Костура, Вуче ценерала, Гојка Мрњавчевића и др.).

Ипак, не треба занемарити ни Гавриловићев допринос у историји српске фолклористике. Одлично је увидео потребу засебног испитивања народне књижевности, указујући на научне области којима треба посветити пажњу, мада су о тим питањима већ постојале добро засноване студије. Но, књижевноисторијска синтеза о усменом стваралаштву нужно би морала да представи: најстарије помене и записе, преглед метода и теорија у иностраној науци и националним научним токовима, саму релевантну грађу, метричка својства и стилске особености облика. Проблеми се додатно увећавају због одлика усмених родова и врста, уз велику диспропорцију литературе која је посвећена епици и свим осталим усменим жанровима.

Гавриловић није занемарио ни оба тока компаративних изучавања (библијске и легендарне песме и песме библијских мотива; песме у Гундулићевом *Осману*; везе између Вишњићеве варијанте о почетку српске буне и спева земунског књижара Гаврила Ковачевића; обраде мотива о Фаусту итд.). Међу првима је размишљао о терминолошким питањима, односно тешкоћама при „дефинисању” и „именовању” усменог стваралаштва. Премда и његово решење „књижевност усменог постања” није без недостатака, од друге половине 20. века напоредо са одредницом „народна књижевност” готово равноправно се у научним приступима користи и „усмена књижевност”. Занимљиви су Гавриловићеви покушаји дефинисања типова варијаната и сагледавања динамичних процеса усмене стилизације, нарочито ако се примене у жанровско-поетичком, а не у генетичком контексту. Посебно је умесна Гавриловићева доследна употреба појма тематског „круга”¹¹, премда се усталило недовољно адекватано одређење

¹¹ Засебни поднаслови у гавриловићевој *Историји* управо су тако одређени, као: круг песама о Марку; Круг песама о Косову, Круг песама о ускоцима; Круг песама о хајдуцима; Круг песама о устанку за ослобођење.

„циклус”, чија доминантна употреба (све до данас) сведочи о далекосежној популарности књижевноисторијске синтезе Павла Поповића.

Веома ретко се догађало да Андру Гавриловића издвоје и као једног „од најплоднијих историчара српске књижевности” (Пејовић 1975: 12). Он је временом махом заборављен или остао познат само најужем кругу научника, посвећених изучавањима српске усмене и писане књижевности Његово се име, евентуално, спомиње међу следбеницима филолошког правца у српској науци о књижевности, који доминира почетком 20. века при састављању прегледа националних литература, како год да се оне именују (Деретић 1983: 10). На најзначајније радове Андре Гавриловића указала је и Нада Милошевић-Ђорђевић, напомињући да овај проучавалац традиције „народне песме посматра с динамичког становишта постанка, развијања и преобликовања врста”, док народне приповетке проучава „на компаративној основи” (Решић – Милошевић-Ђорђевић 1984: 88). Основни подаци о животу и раду овог историчара нашли су се и међу одредницама *Енциклопедије Југославије* (Džonić 1986: 324). Ако, једнога дана, можда, култура и наука у овој средини добију одговарајуће место, нове генерације ће се подсетити и на књижевноисторијски допринос радова Андре Гавриловића. Његово име је, заслужено, требало да се нађе на страницама *Српске енциклопедије*, али је читав пројекат израде овог лексикона прекинут након слова „В”.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Bošković-Stulli 1975: M. Bošković-Stulli, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb: Mladost.

Vodnik 1913, 1920²: B. Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti, I, od humanizma do potkraj XVIII stoljeća, s uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti*, Zagreb: Matica hrvatska.

Гавриловић 1912: А. Гавриловић, *Историја српске и хрватске књижевности усменог постања*, Београд: Геца Кон.

Деретић 1983: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Нолит.

Деретић 1987: Ј. Деретић, *Кратка историја српске књижевности*, Београд: Нолит.

Drndarski 1989: M. Drndarski, *Nikola Tomazeo i naša narodna poezija*, Beograd: Institut za književnost i umetnost.

Jagić 1868: V. Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga, I*. Zagreb: Štamparija Dragutina Albrechta – JAZU.

Клеут 2002: М. Клеут, Асмус Серенсен и Герхард Геземан о српско-хрватским народним песмама, у: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд: МСЦ, XXX: (2002): 151–155.

Милошевић-Ђорђевић 1999. Н. Милошевић-Ђорђевић, Павле Поповић и изучавање народне књижевности. Павле Поповић, *Народна књижевност. Сабрана дела Павла Поповића*, књ. 3, пр. Н. Милошевић-Ђорђевић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: 127–133.

Новаковић 1867: С. Новаковић, *Историја српске књижевности за школске потребе*, Београд: Државна штампарија.

Новаковић 1867а: С. Новаковић, *Мали извод из историје српске књижевности*, Београд.

Новаковић 1871. С. Новаковић, *Историја српске књижевности*, Београд: Државна штампарија.

Палавестра 2009: П. Палавестра, *Историја српске књижевне критике*, I–II. Нови Сад: Матица српска.

Пејовић 1975. Б. Пејовић, *Културноисторијски правац у српској историји књижевности, Стојан Новаковић и „филолошка критика”*. *Српска књижевност у књижевној критици*, књ. 4, пр. Б. Пејовић. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност.

Pešić – Milošević-Đorđević 1984: R. Pešić – N. Milošević-Đorđević, *Narodna književnost*. Београд: Vuk Karadžić: 88.

Поповић 1909/1931: П. Поповић, *Преглед српске књижевности*, Београд, 1909 (1912², 1919³, 1925. шесто издање, 1931. девето издање)

Popović 1918: P. Popović, *Jugoslovenska književnost*, Cambridge: 1919.²

Самарџија 2004: С. Самарџија, *Усмена проза у историјама српске књижевности 19. и 20. века*. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд: МСЦ, XXXII/2 (2004): 321–329.

Сувајџић 2007: Б. Сувајџић, *Иларион Руварац и народна књижевност*, Београд: Институт за књижевност и уметност – Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Томић 1907: Томић, Јован Н. Анд. Гавриловић, *Поновно народно певање. Прилог испитивању народних песама*, Из Гласа Српске краљевске академије, LXXII, стр. 127–168, *Српски књижевни гласник*, 1907, XIX (1907)/ 4: 293–304; 5: 366–379; 6: 454–465; 7: 545–554; 8: 602–616.

Ђоровић 1912: В. Ђоровић, А. Гавриловић, *Историја српске и хрватске књижевности усменог постања*. *Српски књижевни гласник*, XXIX/7 (1912): 537–544.

Džonić 1986: U. Džonić, A. Gavrilović, *Enciklopedija Jugoslavije IV*, Zagreb: JLZ: 324.

Snežana D. Samardžija

A NOTE TO AN OLD HISTORY OF ORAL LITERATURE

Summary

A book by Andra Gavrilović *History of serbian and croatian literature of oral origins* (Belgrade, 1912.) is the topic of this work. With a short look on the past scientific generation, the text contains a short biography of Gavrilović, as well as the contents and an evaluation of this *History*.

Key words: history of serbian literature, Andra Gavrilović, oral creation, classification of epic poetry, terminology